

=== :: प्रकरण सहावे :: ===

=== xxx उपसंहार xxx ===

आज मराठी कवितेचे वर्गीकरण तिच्या प्रेरणा आणि प्रवृत्ती लक्षात घेऊन केले जाते. तसेच ते कालानुरोधानेही केले जाते. काव्यसापेक्ष वर्गीकरण करताना 'अर्वाचीन कविता' व 'आधुनिक कविता' यांच्यातील वेगळी फार कवीच लक्षात घेतली जाते. ब-याच वेळेला अर्वाचीन कवितेलाच आधुनिक कविता म्हटले जाते. आधुनिकता ही मूल्यसापेक्ष संकल्पना आहे. व्यक्तिसापेक्ष चिंतनशीलता ही तिची विशेषतः आहे. त्यामुळे तिच्यात संघर्षानुकूलता अवतरते. हा संघर्ष परिस्थिती, समाज आणि जीवनमूल्य विरोधी असतो. अंध कवी राम गोसावी यांची कविता या अर्थाने आधुनिक भावकविता ठरते.

हयांची ही कविता मराठी कवितेतील एक वेगळीच मळाट आहे. अर्वाचीन मराठी कवितेने आशयातील विविधते बरोबरच रचनेतही नवता आणली. या नवतेचे नाते आशयाच्या वास्तवतेशी जाऊन भिडते. आधुनिक समाजजीवनातील वास्तवाची विदारकता संवेदनशील मनाला अस्वस्थ करू लागते. अशा अस्वस्थ मनोवृत्तीचे उत्कट प्रतीबिंब प्रथम कवितेत अवतरते. मग ते इतर वाङ्मयीन प्रवृत्तीतून प्रवाहीत होत असते.

कविच्या भाववृत्तीचा उद्रेक म्हणजे त्याची भावकविता असते. कवी राम गोसावी यांचा वाङ्मयीन पिंड कवीचा आहे. त्यांनी विपुल काव्यवाचनही केलेले आहे. पूर्वकालीन व समकालीन मराठी कवितेच्या सह-वासात वाढलेले त्यांचे कवी मन काव्य पसवराम होऊ पहात असतानाच नियतीने त्या कोमल मनावर कठोर प्रहार केला. अंधत्वाने प्रकाश कायमचा गिळून टाकल्याने निर्माण झालेली वेदना काव्यरस घेते. ती सखी बनून जीवनाचा आधार होते. त्या आधारावर कवीने केलेली काव्यात्म वाटचाल म्हणजे 'डोळे' आणि 'अंधारबन' हे दोन काव्यसंग्रह, त्यानंतरची त्यांची विपुल काव्यनिर्मिती, त्यांचा जीवनिवषयक दृष्टीकोन स्पष्ट करते. अंध अपंग कवीचा जीवनिवषयक दृष्टीकोन अंधत्वसापेक्ष असला तरीही त्यामागेही

अनुभवीवशव दडलेले दिवसते. त्यांचा काव्य आणि कवीविषयक दृष्टिकोनही उच्च कलावंतांच्या कोटीतील आहे. सुखदुःखाचा उत्कट आणि वषकार म्हणजे कविता अशी त्यांची धारण योग्यच ठरते.

‘डोळे’ या काव्यसंग्रहातील त्यांची कविता अभ्यासल्यानंतर ती शोकात्म भावगीत आहे. हे प्रथमदर्शनी मनात भावते. कवीच्या जीवनातील प्रकाशमय काळ आणि अंधत्वानंतरचा अंधःकाळ याचे भावीवशव आहे. या भावीवशवाला अधिक तर अंधत्वानंतरच्या भाववृत्तीचेच आवरण लाभलेले आहे. अंधत्व हे माणसाला कायमचे अंधःकारात लोटून देते. त्यामुळे जीवनाच्या सर्व आशा आकांक्षा लोप पावतात, भावभावना धिजून जातात. आणि मग दुःख दुःख हे त्याच्या जीवनाचे सूत्र बनते. अशा प्रसंगी अंध माणसाला दुस-याच्याच डोळ्याने जीवन अनुभवावे लागते. अशा या जगण्यामध्ये त्याने पाहिलेले निले, विहरवेणार जग त्याला दुस-याच्या डोळ्याने पहावे लागते. हे निले पक्षी हरवल्याचे दुःख ‘डोळे’ या कवितासंग्रहात प्रथमदर्शनी दिवसून येते. अशावेळी येणारे नैराश्य त्यातून येणारा आत्महत्येचा विचार आणि जगायचे कशासाठी यातून होणारे आत्मभान या भाववृत्तीवर ‘डोळे’ मधील सर्व कविता उभ्या आहेत. त्यात जशा काश्मिर-गर्भ भावकविता आहेत तशाच प्रेम, निसर्ग, समाज, राजकारण इ. भाववृत्तीचे पदर घेऊन डोळावतात. मात्र या सर्वांनी लपेटून राहते ती अंधत्वातून निर्माण होणारी वेदना.

कवीचे हे भावीवशव अनन्य साधारण आहे. ते रूढ कोणत्याही साच्यात न बसणारे असल्यामुळे कवीने ब-याच वेळेला मुक्तछंदाचा वापर केला. अन्यही भावसदृश्य ताल आणि लयींनी व्यक्त केलेल्या भाववृत्ती भावगीतांच्या आकृतीबंधात सामावून जातात. त्यात कधी ओवींची, अंभाची, तर कधी लयबद्ध छंदाची बैठक लाभली आहे. अशा विविध आकृतिबंधांना सौंदर्य प्राप्त करून दिले. ते या संग्रहातील कवितांमधून डोळावणा-या सुंदर सुंदर प्रतिमा-सृष्टीने दृश्य प्रतिमांच्या सादयाने कवी स्पर्श, नाद आणि गंधाच्या प्रतिमांचा वापर करून साध्या, सरळ शब्दमाधुर्याने आपल्या कवितेचे सौंदर्य वाढवताना दिवसतो.

‘अंधारबन’ मधील कवीचे भावी वषव पाहिल्यावर चटकन लक्षात येते की, ‘डोळे’ मधील कवीचे भावी वषव वेगळे होते. डोळे नसल्याने होणारे दुःख ‘डोळे’ या संग्रहातील कवितांचा केंद्रीबंदू होता. त्यामुळे होणारी म्हाची काहिली कवीला स्वतःतील मर्यादांची जाणीवच अधिकच करत देत होती. आपल्या या आर्गातकतेचे सूर आळीवण्यात तो दंग झाला होता. त्यासाठी तो आपल्या आधाराची वाट पहात आहे. असे जाणवत होते. पत्नी आणि परमेश्वर हा आपला आधार होईल असे तो मानत होता. त्यावेळीतःकक्ष शोधित असलेला आधार कवीला मिळेल किंवा व्हे असा प्रश्न रसिक म्हात ‘डोळे’ मधील कवितांनी निर्माण केला होता. अंधारबनातून कवीच्या भाववृत्तीचा आस्वाद घेतल्यावर कवीला हवा असलेला आधार मिळाला आहे. असेच म्हणावे लागते. आलेल्या अंधत्वाच्या अंधारातूनच प्रकाशाकडे जाण्याची वाट कवीला दिसली आहे. जीवनाला व्यापून राहिलेल्या या अंधारातही बुध्दाच्या अस्थीप्रमाणे जतन करण्यासारखे काहीतरी आपल्याजकळ आहे. ही कवीमाला झालेली जाणीव या अंधारबनाने स्पष्ट केली आहे.

कवीची प्रकाशाकडे नेणारी ही शक्ती म्हणजेच त्याला लाभलेले प्रीतिभेचे पंख होत. त्या पंखावर स्वार होऊन जन्मलेली ही कवितास्मी वाट आहे. त्या वाटेवरील म्हणजे कवितेवरील कवीची भक्ती हीच त्याची शक्ती बनली आहे. ही शक्ती चेतवणारी पत्नीची प्रीती ही त्याला तितकीच म्हत्वाची वाटत असल्याचे स्पष्ट होते. त्यामुळे त्याला ब्रम्हां- नंदाची प्राप्ती झाली आहे.

राम गोसावी हे जीवनाच्या वाटचालीच्या अर्द्यावर अंधत्व प्राप्त झालेले एक व्यक्तिमत्त्व आहे. डोळस जीवनातील अनुभवाची शिदोरी दृष्टीतील सुष्टी आणि अंधत्वातील कारमयमय अनुभूती यांचा सुंदर मिश्रण त्यांच्या ‘डोळे’ आणि ‘अंधारबन’ या काव्यसंग्रहात शब्दबद्ध झाला आहे. त्यामुळे त्यांच्या या स्वतंत्र अनुभूतीचा एक आगळावेगळा काव्यानुभव रसिकांना त्यांच्या कवितांतून अनुभवास येतो. अंधारातील काठी झालेली कविता कवीला अशी कवी म्हणून किती होऊन गेली आहे. तसेच यामागे

असलेली नियतीची ईश्वरस्म शक्ती ही कवीच्या चिंतनाचा विषय झालेला आहे. नियतीविषयीची ही अधिकारीची जाणीवही डोळस माणसाच्या जाणीवपेक्षा भावगर्भ ठरली आहे.

जीवनातील उत्कट भावभावना व विचारतरंग यांचा सौंदर्यात्मक प्रकटीकरण करणारी कविता हे छ-या आधुनिक मराठी कवितेचे वैशिष्ट्य मानले जाते आणि त्यादृष्टीने विचार केला तर छ-या, सच्च्या कवितेचे सर्व निरक्षर 'राम गोसावी' यांच्या कवितेला लाजत पाहिजे असता ती कविता नव्या मराठी कवितेच्या प्रवाहाला समृद्धी करणारी कविता आहे. जीवनात एवढे अंधारपर्व आले तरी त्यांनी कवितेची साथ सोडली नाही. दुःख हेच त्यांच्या कवितेचा स्थायीभाव आहे. या दारुण अनुभवांमध्ये त्यांचे कोसळते मनोधैर्य सावरण्यासाठी कवीला आपल्या प्रिय - जनांची मदत लाभली, त्याहूनही अधिक जीवाभावाची साथसंगत लाभली ती त्यांच्या कवितेची. या जीवसजीने कवीचा हात हाती घेतला नसता तर कवीची ही एकाकी अंधारयात्रा कधी निभावली असती याची मला कल्पनाही करत नाही.

अशा कवितांचे स्वागत मनःपूर्वक करताना रसिकांनी मनोमन जपले पाहिजे. एक जाणीव जागती ठेवली पाहिजे. जीवघेणी दुःख, अनुभव स्वतःच्या ठायी मुरवून समजणे उभ्या राहिलेल्या कवितेला आहे. सच्च्या सामर्थ्याला आहे. म्हणूनच कोणताही काव्यबाह्य हेतू किंवा भावीकषव सहानुभूतीने रसिकता डागाळू नये. त्याच्या दृष्टीवर कोणतेही धूसर पटल जमू नये अशी दक्षताही या कवितेचा आस्वाद घेणा-या सहृदय रसिकांनी आवश्यक ठेवावयास हवी. हे हे सर्व प्रकाशित काव्यसंग्रह पडून आहेत तर रसिक पुस्तक स्माने रसिकांच्या पुढे आल्या तर या कवितेचे काव्य मराठी कवितेच्या दालनामध्ये उठून दिसेल. शिवाय 'डोळे' आणि 'अंधारबन' या दोन काव्यसंग्रहांनी मराठी काव्यसंवेदनेत एक मोलाची भर घातली आहे असे म्हंटले तर वाक्ये ठरणार नाही.

=====x=====